

Orosz István

LEVELEK A NAGYKÖVETNEK¹

*Jönnék az örök,
 hogy kitereljék
 kandi turisták
 tarka hadát,*

*kattan a villany
 sűrű sötét van,
 s fordul a zárban
 a kulcs odaát.*

*Látod, ilyenkor
 képzeletemben
 megjön a német
 és ide áll*

*éppen élénk, hogy
 fesse tovább a
 kép közepén a
 barna halált.²*

*

*Pokolra juss, vagy juss mennybe,
 akár csak egy követ menj be:
 szóvivő,
 mint akinek nincs is dolga
 más, mint szépen meghajolva,
 s ahogy ő,
 úgy járni el ura helyett,
 s már feledni is a helyet
 íziben.*

*Légy világfi, vagy légy tudós,
 ne firtasd, hogy mit rejt a sors,
 s mit üzen.*

*S egyszer majd, merengve éppen,
 szemed egy különös képen
 ráhibáz*

¹ Jean Dinteville I. Ferenc francia király követe volt VIII. Henrik londoni udvarában. Ott készíttetett festményt magáról és barátjáról, Georges de Selve-ről, Lavour püspökéről Hans Holbein német festővel. A kép a Dinteville család kastélyába, Polisyba került. A KÖVETEK jelenleg Londonban, a National Galleryben van kiállítva.

² Holbein festményén, ha megfelelő szemszögből nézzük, eltorzított halálfej látszik.

*valami sohase látott
furcsa tárgyra, ami bár ott
van, de még sincs: mint egy fátum,
úgy jelen meg. Vanitatum
vanitas.*

*

*Vad kertjében a nagykövetnek
egy döglött, rozsdás traktor áll,
ül rajta harminc nagy madár,
sötét madár, sok éve már
várnak, s csak szemükkel követnek.*

*Övig csalánban lépegetve
mellettem Jean, a nagykövet
az elmulasztott éveket
magyarázza, és érveket
hoz föl az elcserélt szerepre.*

*Mert ő él, s én lettem halott,
már nem is hallom, hogy' beszél,
elkapja szavait a szél,
s a Szajna és a Laignes,
a két folyó a part alatt.*

*Mintha nem tudnám, úgy teszek,
hóna alatt valami durva
újságpapírba csomagolva
(az övé, vagy az enyém volna?)
visz egy kőforma csontfejet.*

*Jean Dinteville, legszebb nagykövet,
eltékozolták palotád,
de híres melankóliád,
mely oly jellemző volt reád,
örzöm, mint rám testált követ.*

*Sétálj csak tovább jó rokon,
mint hogy ha tested volna, kérlek,
félúton majd talán beérlek,
vagy várlak majd, akár egy lélek,
kővarjak közt a traktoron.*

*

*Elment hát újra mösziő Lavaur,
Magához hívta jó Lavaurt az Úr.
Hol jár, nem tudom, pedig ment vele*

*bús férfitestem boldogabb fele.
Az itt maradtra mély árnyék vetül,
holott a napra tett karszéken ül,
és verset ír – azazhoggy írok én
a nagykövet öreg kompjúterén.*

*

*Dőljön e bűnös, e csalfa
Izgága családja ki végképp,
Ne maradjon szerte e honban
Titkos erő ki a végét
Elszomorodva, vagy éppen
Vért szomjúzva siratja,
Irmagja ki vesszen e klánnak,
Légyen sánta a fattya,
Láz tizedelje meg őket,
Elvigye többit a himlő;*

–

*Elvetemült szerelemnek
Képviselőihez illő.*

*

*Volna-e kedved
átlovagolni
vélem Auxerre-be,*

*s nyári nagy esten,
kéz a kezében
nézni a holdat*

*(én a folyónak
és te az égnek
lusta vizében),*

*s bort iszogatóván
versben idézni
újra Erasmust,*

*(csak latinul, hogy
kandi turisták
népe ne értse),*

*pantomimesnek
pénzt hajigálni
tarka cserépbbe,*

*s színi pipából
messzi vidékek
jószaú mérűét;*

s nappal aludni?

*

*Kész van a piktor pénteki képe,³
torz koponyánál állnak a latrok
s várnak a véűsű trombitaszóra
várnak örökké.*

*Ó ha adatnék nézniük egyszer
hátra a függűny sűű redűi
közű a keresztre felszűgezett test
szűp víűaszára!*

*Vértanu Krisztus, szűrnyű bűűnűknek
eltűrűlűje, nézz te le rájuk
bűű szerelemmel, s boldogan íűtűj
árva Sebestyén!⁴*

*

Burgundia; talán másfél órára lehetek a Polisytól, a Dinteville család kastélyától, ahová Jean hazavitte a képet, s ahol aztán évszázadokon át függűtt a *Kűvetek*: Troyes tanácsosa és Lavaur pűűpűke. Vonattal, busszal megközelíűhetetlen az isten háta mögűtti falucska, állítűlag tűűvész is pusztította a kastélyt, szűval sokat hezitáltam, menjek-e egyáltalán. Chaumont-ban bérelem az autűt, az ottani kiállítás megnyitása után maradt néhány szabadnapom. Faggatom a francia kollégákat, de egyikűk sem hallott Polisy felűl. Sárgán virítű repcetablák, ligetes, aprű erdűk, szinte teljesen űres utak. Félűton az egyik falucska neve Dinteville. Határában nagy, űres udvarház. Innen származtak volna?⁵ Polisy a kastélyal kezdűdik, pontosabban egy kastélyal. A kert tele rozsdás, gazban állű mezűgazdasági gépekkel, varjúkárűgással, s a tűűzbűl megmaradt romok alapján csak nehezen képzelhető el, hogyan is festett maga az épűlet. Szemelni kezd az esű, aztán megkönyűrűl: a felhűk közűl kibukkan a nap. Kutyaugatásbűl fonűdű hírlánc jelzi, idegen jár a környéken. A parkban, a derékig érű csalánosban csavarűgva egyre erűsűdű zűűgásra leszek figyelmes. Kűveken bukdácsűlű, zuhűgűkűk habzű megáradt folyűcskához jutok. A Szajna. Aprű, bizonytalan állagű híű szeli át, végig a lábam elé nézek, nehűgy egy korhadű pallűt, egy tűrűtt deszkát válasszak, s csak átérűve pillantok fűl ismét: egy másik, egy hatalmasabb kastély áll elűttem. Az igazi, a Chateau. A nagykűvet háza. A tűűvész itt sem műűt el nyomtalanul, a tetűszerkezet zűme megsemmisűűlt, a padlás részben beomlott, de a falak állnak, és az ajtűk, az ablakok többsűge is ép. A kas-

³ Nagypéntek napjút, 1533. április 11-ét állította be Holbein a képre festett naptáron.

⁴ Szent Sebestyén a melegű védűszentje.

⁵ A XIV. században a család egy Pierre de Jancourt nevű őűe vette fel a birtokán található Dinteville telepűlűs nevűt. Pierre második fia, Jean telepedett meg a közeli Polisyben 1320 körül.

tély két hosszanti oldalán két folyócska szalad a Szajnába, a két ágra szakadó Laignes. Csak egy született nobilitás, lobogó köpenyű reneszánsz lovag toppanthatott csizmájával a kis sziget közepén a sárba: márpedig itt lesz a palota, sehol máshol! Esős idők voltak, örvényes robajlással csattan össze a két víz. A főlépcső előtt rozsdás darus kocsi. A kerekek közt növénybokrok jelzik, nem mozdult onnan évek óta. Többször megkerülöm az épületet, végigpróbálom az összes lehetőséget a bejutásra, már adnám föl, amikor meglátok egy nőt a távolban. Integetek, sietek felé, de mire a közelébe jutnék az övig érő fűben, eltűnik. A nyomok arra utalnak, szükségét végezte az elhagyott tájban. Távolabb, valami gazdasági épület udvarán kisebb társaságra lelek. Két nő, három férfi; angolul ugyan nem értenek, de Holbein neve és főleg Dinteville-é célba talál. Egy fiúról kiderül, övük a kastély,⁶ és pezsgőgyártással foglalkoznak. Úgy látom, a kompánia is inkább pezsgőügyben érdekelt, de az idegen kedvéért, aki én volnék, benne vannak a kastélylátogatásban. A fiú – Quentin Beaufort a neve – már hozza is a nagy kulcsot, és forgatja a rozsdás zárban. A csönd mély, akár a tengerárkoké. Mintha víz alatti utazáson vennénk részt, egy rég elsüllyedt hajó tágas gyomrában tempózunk, kerülgetjük vagy félrehárítjuk utunkból a hínárként lengő pókhálófüggönyöket. Ha olykor levegőt veszek, heves köhögési roham tör rám. Mindenem vastag por ül, a mozgásunk keltette hullámok fölkavarják s a zsalugátérekéből zsinórozó fénypázmák ringatni kezdik a csillogó szemcséket. Az ablaktáblák közt üres kitinvázakat hintáz a huzat, olyanokat, amelyek ma már hiányoznak a rovarhatározó atlaszokból. A berendezés túl eklektikus ahhoz, hogy a korát meg lehessen határozni. A bútorokat nem az idő, inkább a tűz vagy pontosabban a tűztöltés viselhette meg. A tárgyakat fedő sűrű portól minden forma a negatívjába fordul, s úgy jelenik meg, akár az előhívott, nagyításra váró filmekben. A kandallón álló mellszobrot, a fotelok karfáit, a súlyos függönyök redőzetét, a szekrényajtók díszes fogantyúit, a könyvgerinceket, biliárdgolyókat, zongorabillentyűket, de még az ebédlőasztalon felejtett horgolt szegélyű abrosz épp hogy meggyűrt hullámait is ott sötétítette meg a por, ahol a felülről szállongó lassú fény szokott megülni.

Különösen mély nyomot hagy bennem egy porral fedett kicsi tárgy, félgömb alakú papírnehézék. Az az üvegből készült gicces szörnyűség, amelyet ha megfordít az ember, hópelyheket imitáló fehér szemcsék kavarnak benne, hogy aztán leülepedjenek újra a gömb alján hullámzó alpesi tájra. Valami belső parancs megállít, mielőtt megfordítanám, s egy másik már lök is szelíden tovább. Nincs jogom bolygatni az elmúlt időt.

Szobák során siklunk keresztül, és egyre biztosabban érzem, nem a térbe, az időbe úszunk egyre mélyebben. Hosszan kerülgettem a kastélyt, mielőtt bejutottam volna, tudom a kinti épület hosszát, szélességét, még le is léptem talán, a benti távolságok azonban sehogy sem állnak arányban azzal, amit odakint tapasztaltam. Az örvénylő, vége nincs teremláncot egymással szembeforduló tükrök sokszorozzák, s e vízfoltos hatalmas tükörlények abban különböznek az általam ismert szállodahallokban és színházi előcsarnokokban álló tükörtábláktól, hogy csak az előttük álló halott tárgyak képét adták vissza. Az élőkét nem. Talán aludtak még, vagy elszoktak ettől a mozgalmas élettől, amelyben forgolódo, hangoskodó lények, nők és férfiak arca szeretne felismerhetővé változni bennük. Egyre biztosabban érzem, hogy az ideje ezeknek a tükröknek más. Lehet, a Gergely-naptár időátállítását mulasztották el beléjük táplálni, vagy valami hosszú gyász okán elébük húzott sötét kárpit miatt maradtak ki évtizedek, évszázadok az életükből, s most azt tükrözik, ami valaha előttük állt, s talán kétségbeesve igyekez-

⁶ A Dinteville család a XVII. században kihalt.

nek behozni valami keveset a késedelemből. Így képzelem, de valójában ez a kétségbeesés egyáltalán nem látszik rajtuk. Állok a legnagyobb tükör-Matuzsálem előtt, és érzem, ahogy lassan megszilárdulnak a körvonalaik, átlátszóbból áttetszővé válok, majd kitakarom a mögöttem lélegző tölgylevélmintás tapéta ember formájú szelvényét. Tudom, már az idő egy másik stádiumában történik mindez, s egyre távolabbról hallatszik a franciául fecsegő halcsapat hangja.

Biztos vagyok benne, hogy az épületet az én követem ideje óta átépítették. Talán többször is. A felső emelet apró szobái valaha egyetlen termet alkothattak. Gyanúm szerint ott volt a festmény, illetve a festmények. Mert nem csupán Holbein híres képének, a *Követeknek* a helyét kutatom. Egy másik is lógott ott, a *Követek* párja, *Mózes és Áron a fáraó előtt*.⁷ Azt az ószövetségi jelenetet ábrázolja, amelyben a zsidók szabadon bocsátását kérő testvérek botja kígyóvá változott. Szerepjátszó kép, Mózes Jean, az én nagykövetem, Áron François, a bátyja, és ott a többi fiú is, a trónörökös megmérgezésével vádolt Guillaume,⁸ a párbaj elől szökő szodomita Gaucher,⁹ sőt a kép kedvéért föltámasztott Louis is. A fáraó szerepében I. Ferenc francia király. A szignatúra szerint ezt a képet is Holbein festette. Vajon ki, mikor és miért írta a kép alá a nyilvánvaló hazugságot? És mért ragaszkodott hozzá annyira, hogy Holbein arcképét is ráfestette a képre, a csoportkép kiforduló szélső tagjaként, ahogy a festőnarcképeket szokták.

Csavargok a romos kastélyban, hol közelebből, hol meg távolabbról hallom új ismerőseim hangját, zsebkendővel törlöm a szememből a port, fújom az orrom. Lezuhant gerendákat és feldőlt radiátorokat lépek át, fuldoklom a portól, és képzelődöm. Az 1540-es években a megtépázott öntudatú família nekilátott, hogy újra fényt vigyen a falak közé. Új lépcsők, szobordíszek, bútorok. És az új kép, a festő úgy készítette el, hogy méretében is megegyezzen a *Követekkel*, az igazi Holbeinnel. Ez persze azt is feltételezi, hogy a *Követek* már nincs félbevágva.¹⁰ A nagykövet kedvese, Lavour püspöke ekkorra már halott, nincs miért rejtegetni tovább a kép jobb oldalát. Jean az új festőt bízza meg az összepásztással, neki kell a táblák közti rést kikennie, s ő festi meg a halott barátra emlékező titkos motívumot is. A festmény anamorfózisa, a halálfej ekkor került a képre. Azt sem Holbein festette.¹¹ S ekkor nézett először igazán egymásra a két műalkotás. Valószínűleg ekkor lett nyilvánvaló a kép nézői, a kastély gondosan megválogatott látogatói számára, amit csak Jean sejtett, oly sokszor elképzelt látót is talán valami belső látomással, hogy ugyanaz a varázslat élteti mind a két képet. A kígyóvá transzformálódó bot Áron kezében és a koponyává változó anamorfózis egy tőről fakad. Ma már egy óceán választja el egymástól a két festményt, most mégis együtt látom őket a zsaluk közt beszűrődő párhuzamos fényszalagok közt.

⁷ Ismeretlen művész alkotása, bár az aláírás szerint ezt is Holbein festette. A kép jelenleg New Yorkban, a Metropolitan Múzeumban van kiállítva.

⁸ 1536 nyarán megvádolták I. Ferenc fiának, François-nak a megmérgezésével, majd felmentették.

⁹ Szodómiával vádolta meg egy unokatestvére, amit Gaucher visszautasított. A király nyilvános párbajra kötelezte őket, de Gaucher inkább az önkéntes száműzetést választotta, ahová vele tartott két bátyja, François és Guillaume is.

¹⁰ A *KÖVETEK* restaurálása során kiderült, hogy a bal oldali fele sokkal kopottabb állapotban van, mint a jobb. Lehet, hogy egykor kettéválasztották a függőleges fatáblákra festett képet, s csak a Dinteville-t ábrázoló részt „használták”.

¹¹ A szövegben előforduló hipotéziseket, hogy tudniillik a *KÖVETEK* anamorfikus koponyája nem Holbeintől származik, hogy a követ és a püspök közt homoszexuális kapcsolat volt, a művészettörténet nem bizonyította, igaz, föl sem vetette.

A plafont átszakító gerendák egyike-másika komoly útkadály. Át kell kapaszkodni rajtuk, vagy átbújni alattuk. Kisebb-nagyobb lyukakon zuhan be a napfény, és szeszélyes ábrákat rajzol a padlóra. Összetört cserepek közt, leszakadt lépcsőfokokat átlépve botladozom, egyre sötétebb termekben, folyosókon tapogatózom. A folyók zúgását, robajlását egyre erősebben hallom. Valószínűleg már a talajszint, talán a vízszint alatt vagyok az épület nyirkos, langyosan párálló alagsorában. Olyan sötét van idelent, hogy a falat tapogatva kell haladnom. Mintha a Styx nyírka, a Létke csőtörése szivárogná a falakból.

Töprengésemből Quentin sürgetése riaszt föl, mutatna még valamit. Egy pincefolyosó végén hangos csikorgással nyílik a vasajtó, mögötte sok ezer pezsgőspalack. Kinyit egyet, s a koccintásra emelt pohárról eszembe jut az a bizonyos harmadik elmélet, amely időről időre fölmerül, s amely mellett legutóbb egy londoni konferencia szünetében oly hatásosan érvelt Michael Daley. Azt bizonygatta, hogy a képet nem jobbról és felülről kell nézni, ahogy a National Gallery kiállítása szuggerálja, nem is balról és alulról, ahogy én egyre rögeszmésebben képzelem (még ha nem is leltem rá a kastélyban arra a bizonyos lépcsőre, amely miatt voltaképp idejöttem, s ami az alulnézet elengedhetetlen kelléke lenne), hanem szemből kell nézni, szemből, de persze nem a szokásos módon, hanem egy üveghengeren, esetleg épp egy karcsú pezsgőspoháron át. Ha megfelelően csiszolt a pohár, olyasmi, amelyet most összekoccintok az újra összeverődő kastélylátogató kompánia tagjaival, akkor képes olyan torzulást adni annak a bizonyos amorf alakzatnak ott a festmény alján, „összerántani” a széles képet, hogy az koponyának látszék. A polisyi kastély szalonjában a fogadások után borral töltött poharakon át nézegették a jóllakott vendégek a halálfejet, majd az „optikai segédeszközt” összekoccintva ismételték a házigazda jelmondatát: „*memento mori*”.

Fölhajtok még egy pohárral (itt állítólag bátrabban poharazhatnak a sofőrök, mint otthon), aztán mennék is, későre jár, szállást kell találnom éjszakára. Mielőtt indulnék, Quentin még kinyitja a kastély melletti kápolnát. Ott, a sötét padló deszkái alatt fekszik a nagykövetem. Valószínűleg a testvérei is. Nem tudom, látszik-e rajtam a meghatottság. A közeli Essoyes-ben, Renoir városkájában találok egy panziót. Nehéz elaludni. Megpróbálom felidézni, emlékezetből lerajzolni a két férfit. A fiúkat. Koruk szerint éppen a fiaim lehetnének. Én meg az ő ötödízigleni ükunokájuk. Tussal, golyóstollal, krétával próbálkozom, ami a kezem ügyébe kerül. Tudom a nevüket, a foglalkozásukat, tudom, mi érdekelte őket, ismerem az életrajzukat, a családjukat, a szenvedélyeiket és a hibáikat. Hallom, ahogy különböző dolgokat mondanak, és élvezik, hogy franciául beszélnek. Férfiasan affektálják a legnőbb nyelvet. Magázzák egymást. Önözik. Megbeszélnek egy sakkeladványt. Egyikük Rilkével levelez, a másik átlovagol Auxerre-be, hogy megnézzék az új magyar igazolást a Troyes elleni felkészülési meccsen (szponzorálja a csapatot). Dölyfös, merengő, leleményes, rajongó, kudarcos, tépelődő, hiú, érzéki, sztoikus, hencegő, magányos sznobok. Szeretnivalók. Ötszáz év múltán nézem őket, és ők néznek engem. Nézem a szemüket, megpróbálom elkapni a pillantásukat. Alig tudok róluk valamit, és nem tudom kitalálni, mire gondolnak. Az sem vigasztal, hogy legalább ők ismerik az én gondolataimat. Bár lehet, nem izgatja őket különösebben. Lerajzolom őket újra, egyre közelebről. Istenem, a nézésük, a tekintetük ugyanaz, mint amelyik Holbein pillantását kereste. És ennyi elég is.